

RADİKAL DEMOKRASİ BAĞLAMINDA SOL POPÜLİZMİN İMKÂNI¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 11, Sayı Ek Sayı 1,
2020
ISSN: 1309-4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 21.04.2020 Yayına Kabul Tarihi: 16.10.2020

Selim RÜŞEN
Doktora Öğrenci
Kocaeli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Kocaeli, Türkiye
selimrusen54@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5183-2438

Uğur IŞIK
Doktora Öğrenci
Kocaeli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Kocaeli, Türkiye
iugur41@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1934-4132

ÖZ | Bu çalışmamızda Chantal Mouffe'un 'Sol Popülist Stratejisi' bağlamında, demokrasinin radikalleştirilmesi imkânına odaklanılacaktır. Mouffe, 2. Dünya Savaşı sonrasında demokrasi ve liberalizm arasındaki agonistik gerilimin, Thatcherizmle birlikte demokrasinin aleyhine olacak şekilde dağıldığını ve siyasal olanın, teknokratik siyasetle yer değiştirdiğini ifade etmektedir. Mouffe, post-politik vasatın, merkez sağ ve merkez sol politikalar arasındaki farklılıkları yok eden konsensüsünün, 2008 yılında patlak veren küresel mali kriz ile sorgulanmaya başladığını iddia etmektedir. Neoliberal krizin 'popülist bir moment' meydana getirdiğini belirten Mouffe, neoliberal hegemonyanın, halk ve siyasal elitler karşıtlığı üzerinden sağ popülist bir formda kitleselleşmesine müdahale etmek için sol popülizmin bir fırsat sunduğunu ileri sürer. Mouffe, sol popülizmin bir ideoloji olmadığını, yeni bir karşı-hegemonyanın inşa sürecinde bir siyasal mantık ve strateji olduğunu belirtir. Ayrıca özcü bir yaklaşımla, popülizmi, demokrasi karşıtlığı üzerinden değerlendiren pejoratif literatürü reddeder. Ancak Mouffe, sağ popülizmin alternatifinin sol popülizm olamayacağı ve her popülist modelin dikey bir demokrasiyle sonuçlanacağına yönelik eleştirilere maruz kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sol popülizm, Agonizm, Demokrasi

Jel kodları: D63, D74, J80

Alanı: Siyaset Bilimi

Türü: Derleme

DOI: 10.36543/kauibfd.2020.Ek1.016

Atıfta bulunmak için: Rüßen, S., & Işık, U.. (2020). Radikal demokrasi bağlamında sol popülizmin imkânı. *KAÜİBFD*, 11(Ek Sayı 1), 344-360.

¹ Bu çalışma 1. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

THE POSSIBILITY OF A LEFT POPULISM IN THE CONTEXT OF RADICAL DEMOCRACY

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 11, Issue Suppl 1, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 21.04.2020 Accepted Date: 16.10.2020

Selim RÜŞEN
PhD Student
Kocaeli University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Kocaeli, Turkey
selimrusen54@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5183-
2438

Uğur IŞIK
PhD Student
Kocaeli University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Kocaeli, Turkey
iugur41@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1934-
4132

ABSTRACT | This study will focus on the possibility of radicalizing democracy in the context of Chantal Mouffe's "Left Populist Strategy". Mouffe states that after World War II, the agonistic tension between democracy and liberalism dissipated against democracy with Thatcherism and that the political one's was replaced by technocratic politics. Mouffe claims that the consensus of post-political mediocre, which eliminated the differences between center-right and center-left policies, has been questioned by the global financial crisis that erupted in 2008. Mouffe states that the neoliberal crisis created a 'populist moment'. This moment suggests that left populism is an opportunity to intervene in massification in a right-populist form through anti-popular and political elites. Mouffe states that left populism is not an ideology, but a political logic and strategy in the process of building a new counter-hegemony. It also rejects pejorative literature that evaluates populism through anti-democracy with an essentialist approach. However, Mouffe is subjected to criticism that the alternative to right populism cannot be left populism and that every populist model will result in a vertical democracy.

Keywords: *Left populism, Agonism, Democracy*

Jel codes: *D63, D74, J80*

Scope: *Political Science*

Type: *Review*

Cite this Paper: Rüsen, S., & Işık, U.. (2020). The possibility of a left populism in the context of radical democracy, *KAUJEASF*, 11(Suppl 1), 344-360.

1. GİRİŞ

Cambridge sözlüğünün 2017 yılında en çok kullanılan kelimenin ‘popülizm’ olduğunu açıklaması, 19. yy.’in son çeyreğinde, ortaya çıkan popülist meydan okumanın ve popülist teorinin günümüz koşullarında da önemini koruduğunu göstermektedir. Doğuş koşulları bakımından, yozlaşmış elitlerin karşısında köylüyü ve çiftçiliği idealize eden popülist hareketler, ‘halka gitmeyi’ ve halkın temsil ettiği doğruluk ve erdemi vurgulamıştır. Ancak popülizmin kırsallıkla ilişkisi 1970’li yıllardan itibaren yapısal anlamda değişmiş ve toplumun modernleşmesiyle madunların, dışlanmışların ve daha ziyade tutucu sınıfların kentsel bir isyanına evrilmiştir (Müller, 2017, s.35). Ancak Mudde’nin belirttiği gibi siyaset sahnesinde ve akademik dünyada yüzü aşkın tanım bulunmasına rağmen popülizm kavramı üzerinde bir uzlaşma sağlanamamaktadır. Ayrıca her siyasal gelişmeyi popülizm ile açıklamaya çalışmak da kavramın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Mudde, 2017, s.1). Politik bir gösterge ve ifade/tepki formu olması bakımından popülist hareketlerin tasnifi de çeşitlilik arz etmektedir. Popülist hareketleri sınıflandırma çabasındaki birçok araştırmada, sosyo-ekonomik faktörler, uzak geçmiş ve mitlere dayalı etnik milliyetçi duygular ve Mouffe’da olduğu gibi iç politikaya hitap eden ‘stratejik araçlar’ bağlamında üçlü bir yaklaşım benimsemektedir (Kaya, 2016, s.4).

Çalışmanın kuramsal temelini sol popülist hareketlerin bilgisini üreten Chantal Mouffe’un ‘*sol popülizm stratejisi*’ oluşturacaktır. Zira Mouffe popülizmin doğası gereği sağ eğilimler taşıdığı görüşüne itiraz etmekte ve popülizmi; eğitimsizlik, irrasyonelite ve anti-demokratikleşme çerçevesinden okuyan pejoratif literatürü reddederek, hem Batı Avrupa’da hem de popülist hareketler üzerine yapılan çalışmalarda ilgi uyandırmıştır. Fakat özellikle Latin Amerika’daki sol popülist tecrübe, demokratik kontrol mekanizmalarının baypas edilerek, doğrudan demokrasi söylemi çerçevesinde halk iradesinin liderin bedeninde tecessüm etmesinin anti-demokratik sonuçlar doğurabileceğini, dolayısıyla sağ popülizme yüklenen negatif anlamın ötesinde, sol popülizm ve demokrasi arasında da olumsal bir ilişkiden söz etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Bu bakımdan popülizmin sol versiyonunun da demokrasinin derinleştirilmesi/radikalleştirilmesi hedefine hizmet edip etmediğine yönelik literatürdeki kuramsal tartışmalar güncelliğini korumaktadır (Müller, 2017; Mouffe, 2019; Weyland, 2013).

Mouffe’un, popülizmi sol bir perspektiften çözümleyerek, demokrasinin radikalleştirilmesindeki işlevselliğine dikkat çekmesi bizi bu çalışmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda sol popülist kuramın pozitif ve ilerici imkanların yanı sıra belirli riskleri de barındırdığı ileri sürülecektir.

2.LİBERAL OLMAYAN BİR DEMOKRASİ BİÇİMİ: POPÜLİZM

Latin Amerika'daki sol kanat popülist liderlerin yükselişi ve 2008 yılında patlak veren küresel mali krizin ardından, prekarizasyon, liberalizmin temsil mekanizmalarına yönelik güvensizlik ve kemer sıkma politikalarına bir tepki olarak ortaya çıkan *Occupy wall street*, *İndignados*, *Syriza*, *Podemos* ve *Boyun Eğmeyen Fransa* gibi sol popülist hareket ve partiler, 'Biz %99'suz' ve 'Oyumuz Var Sesimiz Yok' şeklinde sloganları politikleştirerek, Avrupa kamuoyunun gündemini işgal etmeye başladı. Ancak 1. Dünya Savaşı akabinde faşist rejimlerin popülist yöntemleri kullanmaları, özellikle Avrupa'nın kolektif hafızasında popülist yöntemlere karşı bir endişe yaratmış ve müesses nizamın temsilcileri olarak Troyka(Avrupa Birliği-Avrupa Merkez Bankası ve Uluslararası Para Fonu) ve AB'nin siyasal elitleri, sol popülist hareketlere karşı temkinli bir politika yürütmüş ve sol popülistleri, liberal düzeni kaosa sürükleyebilecek bir tehdit unsuru olarak görmüşlerdir (Stavrakakis & Katsambekis, 2014, s.120). Diğer taraftan Yunanistan, İspanya ve Fransa'daki sol popülist hareketler ise göçmenlerin kabulüne karşı ılımlı bir politika izleyeceklerini, kemer sıkma politikalarını reddedeceklerini, istihdam koşullarının esnekleştirilmesi nedeniyle insanların gelecek umutlarını kaybederek güvencesizleştirildiğini, sendikaların güçlendirilmesi ve konut politikaları gibi konuları dile getirerek Troyka ile uzlaşmayı kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir (BBC, 2015). Bu anlamda Avrupa kamuoyunu iki kampa ayıran popülizmin, demokrasi için bir umut mu yoksa bir tehlike mi olduğu meselesine nasıl yaklaşmamız gerekir. Bu soruyu cevaplayabilmek için öncelikle yeni popülizmin yapısal dönüşümünü dikkate almak zorundayız. Krastev'in de belirttiği gibi popülizm kavramı güncelliğini korumakla birlikte eskisi gibi açık değildir. Zira popülizm, tarımsal radikalizm anlamındaki orijinal manasını kaybetmiştir. Ayrıca 1930'lu yılların aşırılık yanlısı partilerinden farklı olarak yeni popülizm, özgür seçimler veya çoğunluğun egemenliği bağlamında anlaşılan demokrasiye meydan okumayı temsil etmez. Aksine, modern demokrasilerin temsili doğasına ve insanların egemenliğine yönelik kısıtlamalara itiraz eder ve en belirgin niteliği olarak toplumu, 'halk' ve 'yozlaşmış seçkinler' şeklinde iki homojen ve antagonistik gruba ayırmasıdır. Bu popülistlere göre siyaset, halkın genel iradesinin (volonté générale) yansımasıdır ve toplumsal değişim ancak elitlerin radikal değişimiyle mümkündür (Krastev, 2007, s.1,3).

Popülizmi, demokratik olmayan bir liberalizme karşı liberal olmayan bir demokratik cevap olarak tanımlayan Mudde, kavramın hem tekçi hem de ahlakçı bir içeriğe sahip ("temiz halk"'ın karşısında "yozlaşmış oligarşi" gibi), toplumu

kendi içinde türdeş ve birbiriyle düşman iki gruba ayıran, fazilet ve erdemin salt halkın temsilinde olduğunu varsayan bir ideoloji olduğunu belirtmektedir (Mudde, 2017). Canovan, detaylı bir popülizm listesi sunarak kavramı 8 başlık altında sınıflandırır ve popülizmin evrensel iki temel özelliğinin halka başvurmak ve seçkincilik karşıtlığı olduğunu ileri sürer (Aktaran/Laclau, 2007, s.19). Popülizmin en temel argümanının, ahlaklaştırılmış bir çoğulculuk karşıtlığı ve sadece toplumun belirli bir kesiminin halkın gerçek değerlerini yansıttığına inanma olduğunu belirten Müller, kavramı, teorik ve doktriner bütünlükten yoksun ve fakat belli bir iç mantığı olan bir iddialar bütünü olarak tanımlamaktadır (Müller, 2017, s.25,37). Mouffe'un yaklaşımına da ilham kaynağı olan Laclau ise kavramsal çoğulluğun yarattığı 'belirsizliği' aşabilmek için popülizm kavramının tanımlanabilir olmaktan çok betimlenebilir bir kavram olduğuna dikkat çeker. Ayrıca Laclau, daha köktenci bir yaklaşımla popülizmi küçümseyen literatürü, sosyoloji biliminin '*metodolojik bireysellik*'inin tesiri altında kalmakla eleştirmektedir. Çünkü ona göre bu anlayış biçimi, rasyonelliği topluma değil salt bireye yakıştırmaktadır (Laclau, 2007, s.9,11). Popülizmin antagonistik içeriğine dikkat çeken Laclau, politik olanı anlamak için popülizmi anlamak gerektiğini ve ekonomizm ve işçi sınıfını merkeze alan özcü yaklaşımlardan kaçınarak popülizmi, halkı inşa eden bir iradi hamle olarak tasvir etmektedir. Popülizmin öznesi olarak halkın inşasını olanaklı kılan şey politik ve ideolojik öğelerden daha ziyade toplumsal özneler arasındaki eklemleme mantığının ortaya çıkmasıdır (Aykutalp, 2020, s.67). Laclau böylece ideolojik yükünden arındırılmış bir popüler kimliğin, içerisine toplumsal taleplerin yerleştirilebileceği 'boş gösterenler' olarak işlev görmesinin popülizmi, daha demokratik, bütüncül(holistic) ve devrimci kılacağını ileri sürer (Aktaran/Bostan, 2015, s.42). Diğer bir ifadeyle formel bir yapı, bir tarz ve söylem olarak her siyasal hareket nispeten popülist bir mantığı işletmektedir ve bu kapsamda popülizm, ne neo-liberal hegemonik düzenin itham ettiği gibi akıl dışıdır ne de hınc etrafında kümelenmiş dışlayıcı sağcı bir söylemi benimsemek zorundadır (Yıldız, 2015, s.294).

Belçikalı siyaset bilimci Chantal Mouffe, popülizme 'sol'dan bakan, Yannis Stavrakakis, Francisco Panizza, Giorgos Katsambekis ve İvan Krastev gibi entellektüellerle aynı çizgide düşünerek, günümüzde, neo-liberal hegemonik düzenin yaşadığı krizin, popülist bir momentü mümkün kıldığını, bu sebeple popülizmi demokrasinin radikalleştirilmesi bağlamında, bir ideolojiden ziyade siyasal bir strateji olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Diğer bir ifadeyle popülizm bir taktik radikal demokrasi ise bir stratejidir. Mouffe'a göre popülizm, akademik bir tanım sorunu olmaktan öte bir sıfattır ve idealize edilen bir rejim

biçimine göndermede bulunmayan ancak meydana gelen popülist momente, konjonktür içinden bir müdahaledir (Mouffe, 2019, s.105).

Mouffe'ye göre sorun, siyaset sahnesindeki popüler aktörleri ve popülist hareketlerin doyurulmamış taleplerini, ilkelik ve demokrasi karşıtlığı üzerinden değerlendiren indirgemeci liberal geleneğin popülist momentini yorumlamasındaki sığıktan kaynaklanmaktadır. Bir praksis düşünürü olarak Mouffe, popülist dalgaya işlevselci bir şekilde yaklaşılmasını savunarak toplumsal taleplere sol bir anlam yüklemeyi önerir. Zira talepleri sol kılan, talebin anlamlandırılması ve söz konusu talebin ne ile antagonize edildiğidir. Hegemonik bir hale gelen neo liberal sistemle mi yoksa sağ popülizmde olduğu gibi yabancı düşmanlığı ve ırkçılıkla mı? (Yanık, 2019) Ayrıca popülist talepler neden parlamento, sendika ve siyasal partiler gibi temsil mekanizmaları ve ara kurumları bypass ederek bir tür sokak siyasetine bel bağlamaktadır? Mouffe, siyasetteki bu tıkanmanın ve sağ-sol ayrımı yerine ahlaki bir dil kullanan popülist aktörlerin güçlenmesinin temelinde, siyasal olanın siyasete/yönetime irca edilmesiyle açıklar. Pepsi ve Coca-cola metaforu üzerinden, merkez sağ ve sol politikalar arasında herhangi bir farkın kalmadığını belirten Mouffe, refah devleti sonrası oluşan neo-liberal konsensüsün, post-politika ve post-demokratik bir vasatı dayattığını ve bu nedenle klasik parti politikalarından umudunu kesen kitlelerin popülist bir momentini meydana getirdiğini ifade ederek, popülist momente yönelik sol bir müdahalenin, agonistik siyaseti ve demokrasiyi derinleştirebilmeyi mümkün kılabileceğini belirtir (Aktaran/Jäger & Borriello, 2019, s.1). Neo-liberalizmin 'başka alternatif yok' söylemi, liberalizm ve demokrasi arasındaki agonistik gerilimi liberalizm lehine bozarak, müzakereci ve diyalojik bir siyaseti önermiş ve sağ-sol ayrımı temelli politik karşıtlık yerini iyi ve kötü arasındaki ahlaki ayrıma bırakmıştır.

Demokrasinin çatışmasız/uzlaşmacı biçimini bir gelişme olarak değerlendiren yaklaşım, aslında halk egemenliğinin önemli bir unsuru olan farklı toplumsal taleplerin agonistik mücadelesini kısıtlamaktadır. Post-politik sistemin merkezdeki konsensüsü, ileri bir demokratik model olarak sunması birçok ülkede merkez sol ve sağ partilerden mürekkep iki partili bir politik hayatı mecbur kılmıştır (Mouffe, 2019, s.29). Agonistik kanalları kapatan post politik düzenin rasyonel ve ahlaki uzlaşma çağrısı ise paradoksal bir şekilde sağ eğilimli partilerin elini güçlendirmiş ve işçi sınıfı da dahil olmak üzere toplumsal duygu ve tutkuları mobilize eden sağ popülizm, toplumsal öfkeyi, müslüman, göçmen, siyahi ve gey gibi farklı kimliklere doğru manipüle etmeyi başarmıştır (Tekdemir, 2016, s.1228). Mouffe, içinden geçilen popülist momentte, sol popülizmin,

antagonize edilen hedefin değiştirilmesi aracılığıyla sağ popülizmin durdurularak demokrasinin radikalleştirilmesi için bir fırsat sunduğunu ileri sürmektedir (Mouffe, 2019, s.34). Bu bakımdan sol popülizmin öncelikli görevi ahlaki(iyilere karşı kötüler) bir retorik yerine *siyasal* olanı inşa etmektir.

3.SİYASAL OLANA DÖNÜŞ

Mouffe, Ernesto Laclau ile birlikte yayınladıkları *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı eserinde Ortodoks Marksizmin yeni sorunlar çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi ihtiyacının, Marksizmin yapı-bozuma uğratılmasına yol açtığını ve bu nedenle Marksizmin sınıf temelli özcü anlayışını ya da kapitalist gelişmenin tarihsel yönelimi ve antagonizmaların ortadan kalktığı komünist bir toplumdaki bahsetmenin mümkün olmayacağını belirtmiştir (Laclau ve Mouffe,1992, s.10-11). Artık sosyalist projeye demokrasinin derinleştirilmesi ve liberalizmin demokratikleştirilmesi aracılığıyla ulaşılabilecektir. Mouffe'a göre, aslında sol popülizm de demokrasinin derinleştirilmesi amacına hizmet etmektedir. Çünkü demokrasinin temel amacı, siyasal olanın çatışmacı doğasını kabul ederek antagonizmaların agonizmaya dönüştürülmesidir (Mouffe, 2013, s.28). Mouffe, öncelikle toplumların antagonistik boyutunu merkeze almak için siyasal ve siyaset kavramları arasındaki farka dikkat çekerek siyasala dönüşün reçetesini sunmaktadır. Mouffe'a göre '*siyasal*' toplumsal ilişkilerde muhtelif biçimlerde karşımıza çıkan antagonizma boyutu iken '*siyaset*', siyasalın tesiri altında, belirli bir düzen kurmayı ve insanların birlikte yaşamasını örgütlemeyi hedefleyen söylemler ve pratikler bütünüdür (Mouffe, 2015, s.23).

Mouffe, siyasal olanı tanımlamak için düşünce sisteminin merkezine antagonizma kavramını yerleştirmektedir. Zıtlık, karşıtlık, uzlaşmazlık ve düşmanlar arası mücadele manalarında kullanılan antagonizma, tarafları şiddet ortamına çeken bir çatışma durumunu ifade eder ve antagonizma boyutunda taraflar arasında mekansal bir aidiyet yoktur. Popülist momenti yaratan liberalizm, rasyonel bir uzlaşmanın mümkün olmayacağı antagonizmaları kavrama konusunda yetersiz kalmaktadır. Zira bireyci ve akla dayanan evrenselci bir konsensüsün varlığına inanan liberalizm, içinde çatışmaları da barındıran toplumsalın çoğulcu doğasını idrak etmekten yoksundur. Oysaki siyasal olan, uzmanların yürütebileceği bir belediyececilik faaliyeti değildir. Gerçek siyasal sorunlar, çeşitli ve çelişkili alternatifler arasında seçim yapmaya mecbur kaldığımız kararlardır ve bu durum, toplumsal bölünmenin kurucu niteliğini ve nihai uzlaşmanın imkansızlığını kabul etmemizi sağlar (Mouffe, 2015, s.17, 23, 35).

Mouffe, antagonizma kavramını Alman hukukçu ve siyaset kuramcısı Carl Schmitt'ten etkilenerek geliştirmiştir. Schmitt de özgül farklılıklara karşı kör olan liberalizmin bireyci aksiyomununun, kollektif kimliklerin doğasını kavramaktan yoksun olduğunu ve fakat ontolojik bir değere sahip olan siyasalın ölçütünün, her zaman dost-düşman ayrımı üzerinden belirlenmesi gerektiğini ifade eder. Düşmanlık, bireysel değil gruplar arasında mümkündür ve insanlar salt bireysel varlıklarını korumak niyetiyle hareket etmediklerinden ötürü biz ve onlar ayrımına dayanan kimlik kurucu ve özdeşleşim sağlayıcı bir işleve sahiptir. Ancak insanların ontolojik koşullarından olan düşmanlarına karşı dostlarını koruma güdüsü her hangi bir tehdit altında çatışmayı sürekli hale getirebilir (Bezci, 2006, s.35, 36, 45). Mouffe, siyasalın kavranmasında Schmitt'in dost-düşman dikotomisini kabul etmekle birlikte, çatışmaların demokratik yöntemler kullanılarak çözülmesi gerektiğini savunarak, Derrida'dan mülhem ve ilk defa Henry Staten tarafından kullanılan '*kurucu dışsallık*' kavramıyla kuramını zenginleştirir.

Kurucu dışsallık, '*ötekine*' karşı bir dışlama felsefesini içerimlemekte ve herhangi bir kimliğin, dışarısını oluşturmaya ve ötekini fark etme çabası üzerine temellendirilmesidir. Bu anlamda Mouffe, antagonizmanın doğuşunu anlayabilmek için her bir kimliğin ilişkisel karakterine dikkat çekmekte ve bir kimliğin ontolojik koşulunun farklılığın onaylanmasıyla sağlanabileceğini vurgulamaktadır (Mouffe, 2008, s.15). Temel sorunun, kurucu bir niteliğe sahip olan biz/onlar ayrımının, aynı zamanda çoğulculuğa da imkân sağlaması gerektiğini belirten Mouffe, çözüm olarak agonistik demokrasi modelini önermektedir. Etimolojik köken bakımından Antik Yunancada '*agon*' kelimesinden türetilen kavram, belirli nüans farklılıklarıyla birlikte çatışma, mücadele ve rekabet anlamlarında kullanılmaktadır. Mouffe, dost/düşman ayrımına dayalı siyasalın antagonistik doğasının, politik birliğin yıkımına neden olabileceğini ancak agonizma durumunun, dost/düşman ilişkisiyle değil birbirlerinin taleplerinin meşruluğunu tanıyan rakiplerin varlığına olanak sağlayacağını ifade eder (Mouffe, 2015, s.158). Agonistik modelde muhalifler kendi hakikatlerinin savunulmasını tartışmasız kabul ederler ve karşılıklı taleplerin meşruluğu sorgulamazlar. Çatışmalı konsensüs olarak tasvir edilen bu politik zeminde taraflar, düşmandan ziyade, rasyonel bir uzlaşmanın mümkün olmadığını bilincinde olan ve hegemonik hale gelmeye çalışan hasımlardır (rakip). Çatışmalı konsensüse katılmanın ilk koşulu; liberal demokrasinin etik-politik ilkelerinin değeri konusunda bir uzlaşmanın varlığıdır (Çelik, 2019, s. 1079).

Mouffe, agonistik siyaset ile sadece Schmitt'in yaklaşımıyla değil aynı zamanda konsensüse yükledikleri aşırı anlam nedeniyle, toplumda demokratik

katılım isteğini azalttığını düşündükleri John Rawls, Seyla Benhabib ve J. Habermas gibi diğer radikal demokrasi kuramcılarında da ayrılmaktadır. Bu müzakereci kuramcılar, toplulaştırıcı (aggregative) demokrasi modeli çerçevesinde, siyasetin genel hatlarıyla ekonomi perspektifinden değerlendirilmesinden kaynaklı bir temsil krizinin ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Toplulaştırıcı modele itiraz eden müzakereci/katılımcı demokrasi modeli ise ahlak ve siyaset arasında bir bağlantı kurmayı hedefleyerek araçsal rasyonalite yerine iletişimsel rasyonaliteyi koyar ve siyaset alanında, serbest tartışma zemininde rasyonel, ahlaki bir mutabakatın kurulabileceğine inanır. Bu modelde de siyaset, iktisat değil etik/ahlaki temelde anlaşılmaktadır (Mouffe, 2013, s.20-21). Mouffe ise temsili demokrasinin asıl krizinin yeterince agonistik olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca Mouffe'a göre popülizmi de besleyen post-demokratik vasatın çözümü, Hardt ve Negri'nin ileri sürdüğü gibi kaçış (exodus) ve göç gibi stratejilere sığınarak, temsili demokrasinin çöküşünü² ilan etmekle de çözülmeyecektir. Temsili kurumların önemine dikkat çeken Mouffe, çoğulcu demokrasilerde parlamentoların, politik söylemlerin şekillendirilmesinde önemli bir yere sahip olduğunu ve krizin, agonal yüzleşmelerin yokluğundan kaynaklandığını ifade eder (Mouffe, 2019, s.64,66).

4.BİR STRATEJİ/DÜZELTEN OLARAK SOL POPÜLİST MÜDAHALE

Ortodoks marksizmin, işçi sınıfını merkeze alan ekonomizmi ile halk ve oligarşi karşıtlığı ayırımına dayanan popülizmin yapısal farklılıklarına rağmen sol eksenli bir popülizmi savunan entelektüeller de bulunmaktadır. Ancak popülizm kavramı üzerindeki tanımsal belirsizlik, sol popülizm için de geçerlidir. Genel hatlarıyla sol popülizmi, ekonomik temelli 'sol' kaygılar ile doktriner saflık ve sınıf bilinciyle daha az ilgili olan halk-yozlaşmış elit dikotomisine dayalı lider temelli örgütsel niteliklerin harmonizasyonu olarak tanımlayabiliriz. Yannis Stavrakakis, Francisco Panizza, Giorgos Katsambekis, İvan Krastev ve Chantal Mouffe gibi sol popülist kuramcılar, sağ popülizmin ekseriyetle "yabancı düşmanlığı" temelinde dışlayıcı ve söylemlerindeki halk vurgusunun etnik göndermeler içermesine karşılık, sol popülizmin daha "kapsayıcı" ve söylemin merkezindeki halk imgesinin *ezilenler, mazlumlar, göçmenler ve kaybedenleri* çağrıştırdığını vurgulamaktadırlar (Aktaran/Uslu, 2019, s.258,264). Sağ ve sol popülizm arasındaki temel ayırım ise sağ popülizmin 'halk'ının homojen olmasıdır ve sağ popülistler halk adına konuşurlar. Fakat sol popülizmin 'halk'ı heterojendir ve halkın adına konuşma yerine konuşanı/özneyi inşa etmenin yolu

² Michael Hardt ve Antonio Negri, *Duyuru*, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, 2013, s.13.

aranır.³Ancak sol popülizmin demokratikleştirici hedeflerine yönelik itirazların (Müller, 2017; Weyland, 2013) yanı sıra, bizzat kavramlaştırmanın kendisinin yetersiz olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Telek ve Korkmaz, yeni alternatif hareketlerin salt halk ve oligarşi karşıtlığı zemininde kurgulanmadığını ve toplumsal adalet, prekarya ve eşitlik vurgularından ötürü popülizm kavramının yetersiz ve sığ kaldığını, gerçekte ise bu dalganın ‘sol dönüşüm hareketleri’ olarak tanımlanması gerektiğini belirtirler:

“Alternatif hareketlerin esas ayırt edici yönü siyasette “biz-onlar” çatışması yaratması, ya da meşruiyeti tek başına sahiplenşi değildir. Bundan daha geniş biçimde, bu alternatiflerin siyasal ve ekonomik sistemi bir bütün olarak eşitsizlik üreten jeneratör gibi görmeleri ve bunu tam ortasından karabilecek, sistemi dönüştürebilecek bir adalet anlayışı ve ilkeler bütünü ile siyaset yapmalarıdır. Buna “adalet” politikası diyoruz. Bu hareketlerin sadece çatışmacı siyaset anlayışına sahip olmalarından ötürü popülist olarak adlandırılmaları hareketlerin büyük dönüştürücü potansiyellerini hiçe saymak anlamını taşıyor. Bundan dolayı, Mouffe’un yaklaşımını indirgemeci bulduğumuzu ifade etmeliyiz”(Telek ve Korkmaz, 2017).

Mouffe’a göre popülist bir mantık olarak sol popülizm, liberal demokrasiyi solcu ilkeler çerçevesinde dönüştürerek, liberalizm ve demokrasiyi eklemlenebilecek yeni bir hegemonik oluşum potansiyeli taşımaktadır. Zira neo-liberalizmin yarattığı gerilim, halk ‘egemenliği ve eşitlik’ bağlamında demokrasiyi ikincil konuma düşürmüş ve liberalizm ve demokrasi arasındaki dengeyi dağıtmıştır. Böylece siyasetin agonistik kanallarını tıkamış ve kitleyi klasik parti politikaların dışındaki alternatiflere (sağ popülizm) itmiştir (Aktaran/Tekdemir, 2018, s.3).

2. Dünya savaşı sonrası hegemonik bir oluşum olarak Keynesçi refah devleti, bir dizi iktisadi eşitlik talebine meşruiyet kazandırmıştır. Birçok ülkede güçlü sendikalar sosyal hakların teminat altına alınmasında önemli bir rol oynayarak eşitsizliğin büyümesini kontrol altına almıştır. Mouffe, bu yıllarda demokrasinin ciddi kazanımlar elde ettiğini, sermaye ve emek arasında bir uzlaşma sağlanarak, kapitalizm ve demokrasinin gergin (agonistik) birlikteliğinin mümkün hale geldiğini belirtir (Mouffe, 2019, s.29). Ancak Thatcherizm, sosyal demokrat hegemonyayı parçalamayı başarmış ve işlerini kaybeden insanlar ile göçmenler arasında bağlantı kuran popülist bir dil kullanmıştır. Ayrıca hayranı

³Aybars Yanık, Sol-Popülizm: Chantal Mouffe’un Söylemleri ve Siyaset, Medyascope Özel Yayın, 05/07/2019, <https://www.youtube.com/watch?v=LvW7B-0cMck&t=128s>, Erişim Tarihi: 29/12/2019

olduğu Friedrich Hayek'in, bireysel özgürlüğü arttıran ve devlet müdahalesini minimize eden doktrinine sadık kalarak demokrasiyi özgürlüğe tabi kılmıştır. Mouffe'a göre yeni bir hegemonik oluşum meydana getiren M. Thatcher'ın başarılı olmasında, iktisatçı ve özcü bir paradigmayı sürdüren İşçi Partisi'nin hegemonik bir politikaya olan ihtiyacı kavrayamaması önemli bir etken olmuştur (Mouffe, 2019, s.40,42). Çünkü her politik düzen hegemoniktir yani bir dışlamaya dayanır ve belirli iktidar ilişkileri tarafından şekillendirilir. Bu ise karşı konulabileceği, dönüştürülebileceği ve başka seçeneklerin de her zaman var olabileceği anlamına gelmektedir (Mouffe, 2019, s.151).

Mouffe'ye göre M. Thatcher'ın yarattığı neo-liberal hegemonik düzen, 2008 küresel krizi ile kendi sınırlarına ulaştı ve neo-liberal hegemonyanın mağdurları, iktisadi ve politik dönüşümlere karşı '*popülist moment*' olarak adlandırılan bir dizi direniş hareketinin aktörleri haline geldiler. '*Post-demokrasi*' olarak adlandırılan söz konusu dönüşümün, demokrasinin iki temel direği olan *eşitlik ve halk egemenliğini* aşındırdığını belirten Mouffe, Thatcherizmden dersler çıkararak, popülist bir strateji ile liberal demokrasinin iki geleneğini eklemleyebileceğimiz yeni bir hegemonik oluşumun aciliyetine dikkat çekmektedir (Mouffe, 2019, s.24,26).

Bu iki gelenek, bir tarafta hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı ve bireysel özgürlük olarak siyasi liberalizm, diğer tarafta ise temel ilkeleri eşitlik ve halk egemenliği olan demokratik gelenektir. Mouffe tıpkı Schmitt gibi aslında liberalizm ve demokrasi arasında olumsal/zorunlu bir ilişkinin olmadığını ve hatta bir çatışmayı içeren tarihsel bir eklemlenmenin bulunduğu savına katılmaktadır. Bu bağlamda sol popülizm, '*oyumuz var sesimiz yok*' diyen madunların, post-demokratik düzene meydan okuyuşunu temsil etmektedir (Mouffe, 2019, s.52). Ancak post-politik eleştiri öncelikle sağ partiler tarafından dile getirilmiştir. Mouffe'a göre sistemin halkın karşısında daha ziyade elitlerin kontrolüne geçmesi, kendilerini halkın sesi olarak tasvir eden sağ partilere, '*halk ve müesses nizam*' arasında bir sınır çekerek hâkim konsensüsün dışında bırakılan kimselerin taleplerini milliyetçi bir dile tercüme etmekte başarı sağladı ve post-demokratik durumdan sağ popülizm kazançlı çıktı (Mouffe, 2019, s.30).

Sağ ve sol popülizm türlerinin her ikisi de halk ve oligarşi arasında bir siyasal sınır çekmeyi savunmalarına rağmen Mouffe, antagonize edilen hedeflerin farklı olduğunu ileri sürmektedir. Fark, '*biz*'in terkinde ve hasmın yani '*onlar*'ın nasıl tanımlandığı, halkın ne şekilde inşa edildiğindedir. Sağ popülizm, halk egemenliğine vurgu yapmakla beraber söz konusu egemenlik, ulusal egemenlikle sınırlıdır ve memleketin '*asıl*' sahiplerine geri iade edilmelidir. Bu bakımdan ulusal egemenliğe karşı tehdit olarak algılanan diğer toplumsal grupları(göçmenler, Müslümanlar, feministler) dışarıda bırakan

homojen bir halka gönderimde bulunur ve eşitlik taleplerine karşı duyarsızdır. Ayrıca sağ popülizm neo-liberal güçler tarafından manipüle edildiği için halkın hasımlığını temsil etmez. Ancak Mouffe, antagonize edilen hedeflerin yeniden şekillendirilmesiyle müesses nizam karşıtı söylemin ilerici bir formu (sol popülizm) durdurulabileceğine inanmaktadır. Demokrasiyi derinleştirme ve geliştirme talebindeki sol popülist strateji ise ortak bir hasmın (oligarşi) karşısında heterojen bir yapıya sahip 'halkı' inşa etmek için demokratik talepleri bir kolektif irade altında birleştirmeyi amaçlamaktadır. Mouffe, bunun için güvencesiz çalışma koşullarından muzdarip (prekarya) orta sınıfların, göçmenlerin, işçilerin ve LGBT topluluklarının da arasında bir eşdeğerlilik zinciri kurulması gerektiğini vurgular. Bu eşdeğerlilik zinciri ise demokrasiyi radikalleştirecek bir hegemonyaya imkân sağlayacaktır (Mouffe, 2019, s.73). Ayrıca Mouffe, politik kimliklerin inşa edilmesi sürecinde duyguların rolünün de belirleyici olduğunu belirtmektedir. Zira Mouffe'a göre siyaset rasyonel bir zeminde icra edilmez, sol ise psikanalist kuramları göz ardı ederek kolektif iradenin büyütülmesinde duygulanımsal enerjinin önemini kavrayamamış, özcü saplantılara takılı kalarak, kitlesel duygu ve tutkuları, kırsallık, eğitimsizlik ve irrasyonelite ile izah etme kolaylığını tercih etmiştir (Mouffe, 2019, s.82). Mouffe, tarihsel örnekler üzerinden, halkın liderle bütünleştiği, ara kurumları bypass eden lider merkezli siyasal pratiklerin faşizme ve otoriterizme yol açacağı tezini (Finchelstein, 2019) reddederek, demokratik talepleri birleştiren sembolik bir liderin önemine vurgu yapmaktadır. Karizmatik liderlerin halkın duygulanımsal enerjisi için önemli bir etken olduğunu kabul eden Mouffe, her zaman mümkün olan otoriterleşme eğilimine karşı *eşitler arasında birinci* olarak düşünülebilecek çok dikey olmayan farklı bir ilişki türünün mümkün olabileceğini ifade eder (Mouffe, 2019, s.80,113).

Agonistik kanalların tıkanmasının neticesinde popülist bir moment ortaya çıkmıştır. Bu konjonktür içinde batılı demokrasiler, despotik, oligarşik yönetim biçimlerine dönüştükleri sürece, popülizm, yeniden demokratikleşme için uygun bir araç olarak görülmeye devam edecektir (Krastev, 2007, s.124).

5.SOL POPÜLİZM ÇÖZÜM MÜ?

Prekaryalaşma, halk ve oligarşi karşıtlığı, temsil kurumlarına yönelik güvensizlik demokratik katılım isteksizliği ve sağ-sol temelli ideolojik ayrım yerine ahlaki ayrımları gün yüzüne çıkartan populist moment koşullarında, yükselen sağ popülizme karşı sol popülizmin bir panzehir olarak kullanılarak demokrasinin radikalleştirilebileceğini savunan Mouffe gibi sol populist kuramcılar bulunmakla beraber, sol popülizmin açmazlarına ve otoriterleşme ihtimallerine yönelik eleştirel yaklaşan entellektüellerin de varlığı yadsınamaz. Zira sol populist kuramcılardan olan Katsambekis and Stavrakakis'e göre sosyal

bilimcilerin bugünkü rolü, ne popülizmi reddetmek ne de onu idealize etmektir. Gaye, her iki popülizmi de eleştirel bir analize tabi tutmak olmalıdır (Aktaran & Tekdemir, 2015, s.4).

Federico Finchelstein, popülist dönüşüm süreçlerinin liderlerle özdeş olduğunu belirtir. Mouffe'a, geçmişte Laclau ile birlikte parlamenterizme karşı güçlü liderliğin ve temsili kurumların baypas edilerek doğrudan demokrasinin önemine vurgu yaptığını hatırlatan Finchelstein, Mouffe'un yeni kitabında(sol popülizm) Latin Amerika'daki otoriter tecrübelerden söz etmediğini ifade eder (Finchelstein, 2019). Benzer hatırlatma ve sorunsal üzerinden Tanıl Bora da sol popülizmin Latin Amerika'dan ilham aldığını ve Latin Amerika olmadan popülizmin değerlendirilemeyeceğinin altını çizer ve Mouffe'un popülizminin batı Avrupa ile sınırlı tutulmasını eleştirir (Bora, 2019). Lider merkezli eleştirilere destek veren Ahmet İnsel, sol popülizmde sadece iktisadi değil örgütlenme boyutunun da bulunduğunu ve sol popülizmin de tıpkı sağ popülizm gibi lider merkezli ve dikey bir demokrasi modelini pratize ettiğine dikkat çekmektedir. Sendika, sivil toplum ve siyasal parti gibi ara kurumların es geçilerek halkın doğrudan lider ile bütünleştiği bir siyasal modelin plebisiter bir demokrasiyle sonuçlanacağı uyarısında bulunur (İnsel, 2019). Sol popülizmi Latin Amerika özelinde analiz eden Weyland ise sol popülizmin sağ popülizmden daha ciddi bir tehdit olduğunu iddia eder. Çünkü sağ popülizm kriz gibi istisnai bir durumdan kaynaklanmasına rağmen sol popülizm daha kalıcı bir temele sahiptir. Sağ popülizm neo-liberal eğiliminden dolayı devletin aleyhine ve piyasanın lehine olacak şekilde iktidarı kısıtlayıcı mekanizmaların müdahalesine açıktır. Oysa sol popülizm, devlet müdahalesini ve kontrolünü benimser ve bu yaklaşım ek bir iktidar kaynağı yaratır. Yine neo-liberal reçeteler nedeniyle sağ popülistlere karşı uluslararası baskı ve manipülasyon daha etkiliyken sol popülistler, ulusal bağımsızlık ve ekonomik milliyetçilik söylemi ile iktidarlarına yönelik baskıları zayıflatabilirler. Bu bağlamda Weyland'a göre sol popülizmin tehlikesi, popülist aktörlerin niyetlerinden ziyade sol popülizmin sahip olduğu yapısal iktidar kapasitesiyle ilgilidir (Weyland, 2013, s.21,27).

Werner Müller, popülizmin sol versiyonunun tıpkı sağ eksenli popülizm gibi demokrasiyi tahrif edici bir yapıya sahip olduğunu ve sol popülizm için 'liberal olmayan demokrasi' tanımlamasının otoriter rejimlerin meşrulaştırılmasına neden olacağını ileri sürmektedir. Popülizmin çözümünün, popülist hareket ve taleplerin muhatap alınması olduğunu söyleyen Müller, seçkin güdümlü hale gelmiş demokrasiler için popülizminin 'iyi bir düzeltici' olmadığını ve elitler tarafından ihmal edilen 'sessiz çoğunluğun' seçilmiş siyasetçilere karşı öne çıkartılmasının-2. *dünya savaşı akabinde bir çok ülkede demokratik bir kontrol mekanizması olarak görülen anayasa mahkemelerinin*

kurulma nedeni çoğunluk iktidarını sınırlamaktır -demokrasiyi geliştirmeyeceği gibi demokrasi için tehlikeli sonuçlar da doğurabileceğini belirtir (Müller, 2017, s.25,68).

Shadi Hamid, Avrupa coğrafyasında göç ve terörizm gibi konuların en temel endişe kaynağı olduğu savından yola çıkarak, halk egemenliğine vurgu yapan popülizmin göçmen akını gibi bir meseleye duyarsız kalamayacağını ve bu bakımdan popülist momenti anlamada ekonomiden ziyade demografi ve kültür faktörünün elzem hale geldiğini belirtir. Hamid'e göre batı siyasal sistemlerinde, ekonomik bölünmelerden kültürel olanlara doğru daha derin bir değişim yaşanmaktadır ve *'doğası gereği kültürel'* olan popülizm, her zaman, bir bakıma, sağa doğru evrilecek ve *sol'u* kalıcı bir dezavantaja sokacaktır (Hamid, 2018, s.188,197). Son olarak Müller'le paralel bir yaklaşıma sahip olan Bernard E. Harcourt' göre, Mouffe tarafından geliştirilen halk söyleminin daha kapsayıcı heterojen bir içerikle doldurulma çabalarına rağmen *'biz ve onlar'* dikotomisinin, diğer tarafı gayri meşru gören, dışlayıcı, hoşgörüsüz ve anti çoğulcu(anti-pluralizm)politikalara neden olmaktadır (Harcourt, 2019).

6.SONUÇ

Siyasalın antagonistik doğasının yitimi ve neo-liberalizmin hegemonik gücü, demokrasiyi liberalizme tabi kılan post-demokratik bir durumu yaratmıştır. Demokrasinin eşitlik ve halk egemenliği ilkelerinin dışlanmasıyla siyasal olanın, teknokratik siyasetle yer değiştirdiğini belirten Mouffe, bu durumun, sağ ve sol temelli ideolojik bölünme yerine, sağ ve sol partileri merkezde birleştirerek, *'iyiler'* ve *'kötüler'* şeklindeki ahlaki bir ayrıma yaslanan post-politik bir vasatı doğurduğunu belirtir. Mouffe'a göre siyasetin halkla ilişkiler faaliyetlerine indirgenmesi, kitlelerde temsil mekanizmalarına ve siyasal elitlere karşı olan güvenini sarsmış ve böylece toplumlar, sağ popülistlerin siyasal tutkuları başarılı bir şekilde mobilize etmesiyle ekonomik ve politik talepleri için çareyi, klasik kanalların dışındaki alternatiflerde(sağ popülizm) bulmuşlardır. Ancak Mouffe, *Popülist bir momenti* meydana getiren konjonktürün, demokrasinin radikalleştirilmesi için uygun bir zemin sunduğunu ileri sürmektedir. Farklı kimlik, talep ve beklentiler, eşdeğerlilik zinciri marifetiyle inşa edilen heterojen bir halk ve halkın karşısında olan oligarşi arasında bir siyasal sınır çizilmesine olanak sağlayacak ve bireysel özgürlük ve hukuk devleti gibi liberal değerler ile demokrasi geleneğinin iki temel direği olan halk egemenliği ve eşitlik arasındaki eklemlenme yeniden tesis edilebilecektir. Bu bakımdan sol popülizm, neo-liberal hegemonik düzenin zayıflatılması ve demokrasinin radikalize edilmesi hususunda kayda değer kuramsal imkanlar içermektedir. Ancak sol popülist

stratejinin, Latin Amerika örnekleri dikkate alındığında dikey bir demokrasi modeli neticesinde otoriterleşme eğilimine kaydığı ve popülizmin doğası gereği sağcı bir yönelime sahip olması hasebiyle demokrasi için iyi bir düzeltici olmadığına yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa'daki sol popülist partilerin iktidardaki performansları, AB bürokratlarıyla uzlaşmak zorunda kalmaları ve özellikle Mouffe'un önemli bir aktör olarak nitelediği Corbyn'nin Brexit sürecindeki başarısızlığı, sol popülizmin uzun vadeli bir proje olarak sürdürülebilme ihtimaline şüphe düşürmektedir.

7. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

8. MADDİ DESTEK

Bu çalışmada herhangi bir fon veya destekten yararlanılmamıştır.

9. ETİK KURUL BEYANI VE FİKRİ MÜLKİYET TELİF HAKLARI

Çalışmada etik kurul ilkelerine uyulmuştur ve ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli izinler alınmıştır.

10. KAYNAKÇA

- Aykutalp, A. (2020). Radikal demokrasi ve popülist siyasetin öznesi olarak halk'ın inşası. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 53-78.
- BBC, *Yunanistan: Troyka ile masaya oturmayacağız*, 30.01.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150130_yunanistan_troyka, sitesinden 12.10.2019 tarihinde erişildi.
- Bezci, B. (2006). *Carl Schmitt'in politik felsefesi*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bora, T. (2019). *Sol popülizm (II)*, Birikim Dergisi. 31/07/2019 <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9619/sol-populizm-ii#.XkHD2k8zZic>, sitesinden 02.09.2019 tarihinde erişildi.
- Bostan, M. (2015). *Bir politik mantık olarak popülizm*, Fayrap, Ocak 2015, 41-43. https://www.academia.edu/10184773/Bir_Politik_Mant%C4%B1k_Olarak_Pop%C3%BClizm, sitesinden 10.08.2019 tarihinde erişildi.
- Çelik, A. (2019). Chantal Mouffe'un agonistik demokrasi kuramına eleştirel bir bakış. *KAÜİİBFD*, 10 (20), 1062-1085.
- Finchelstein, F. (2019). *Populism of the left?*, Columbia Center For Contemporary Critical Thought, February 14,

- 2019,<http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/federico-finchelstein-populism-of-the-left/>, sitesinden 22.01.2020 tarihinde erişildi.
- Hamid, S. (2018). *Left populism and the rediscovery of agonistic politics*, American Affairs, Volume II, Number 4, Winter, 187-201, <https://americanaffairsjournal.org/2018/11/left-populism-and-the-rediscovery-of-agonistic-politics/>, sitesinden 12.11.2019 tarihinde erişildi.
- Harcourt, E.B. (2019). *Introduction to left populism*, welcome to praxis 9/13! Columbia Center for Contemporary Critical Thought, 03.02.2019, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/bernard-e-harcourt-introduction-to-left-populism/>, sitesinden 05.10.2019 tarihinde erişildi.
- Hardt M. & Negri, A. (2013). *Duyuru*. Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnsel, A. (2019). *Ağır ekonomi: Ahmet İnsel ile "yeni Popülizm"*, Medyascope, 27/03/2019, <https://www.youtube.com/watch?v=SDM3sxnK0AE>, sitesinden 29.12.2019 tarihinde erişildi.
- Jäger, A. & Borriello, A. (2019). *Is left populism the solution?*, JACOBIN, 31.03.2019, <https://www.jacobinmag.com/2019/03/left-populism-mouffe-socialist-strategy>, sitesinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.
- Kaya, A. (2016). *The rise of populist extremism in europe: theoretical tools for comparison, critical heritages* (CoHERE): performing and representing identities in Europe Work Package 2: Work in Progress,1-19. <http://digitalcultures.ncl.ac.uk/cohere/wordpress/wp-content/uploads/2016/12/WP-2-Kaya-Critical-Analysis-Tool-1-1.pdf>, sitesinden 01.10.2019 tarihinde erişildi.
- Krastev, I. (2007). *The populist moment*, Eurozine, 18 September 2007, <https://www.eurozine.com/the-populist-moment/>, sitesinden 04.02.2020 tarihinde erişildi.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve sosyalist strateji*. Çev: Ahmet Kardam-Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Laclau, E. (2007). *Popülist akıl üzerine*. Çev: Nur Betül Çelik, Ankara: Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2008). *Siyasetin dönüşü*. Çev: Fahri Bakırcı-Ali Çolak, Ankara: Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2013). *Siyasal üzerine*. Çev: Mehmet Ratip, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı politik düşünmek*. Çev: Murat Buzluolcay, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Mouffe, C. (2019). *Sol popülizm*. Çev: Aybars Yanık, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mudde, C. (2017). *We are thinking about populism wrong*, HUFFPOST, 03.20.2017. https://www.huffpost.com/entry/populism-wrong-cost_b_58cfb03e4b0be71dcf63e6c, sitesinden 24.01.2020 tarihinde erişildi.
- Müller, W.J. (2017). *Popülizm nedir*. Çev: Onur Yıldız, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stavrakakis, Y. & Katsambekis, G. (2014). *Left-wing populism in the european periphery: The case of Syriza*. Journal of Political Ideologies, 2014, Vol. 19, No. 2, 119-142. <http://dx.doi.org/10.1080/13569317.2014.909266>, sitesinden 04.12.2019 tarihinde erişildi.
- Tekdemir, Ö. (2016). *Radikal plüralist demokratik parti olarak Hdp'nin "başka Türkiye" önerisi: hasım politikası, agonizm ve popülizm*, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 71, No. 4, 1211 - 1240
- Tekdemir, Ö. (2018). *Turkey: the organic crisis of a post-populist moment*, openDemocracy, 2 August. <https://www.opendemocracy.net/en/turkey-organic-crisis-of-post-populist-moment/>, sitesinden 22.01.2020 tarihinde erişildi.
- Telek, A. & Korkmaz, S. S. (2017). *Popülizme karşı (IV): alternatiflerin programı: "boyun eğmeyen Fransa ve Podemos"* Birikim Dergisi, 18.12.2017. <https://www.birikimdergisi.com/guncel/8659/populizme-karsi-iv-alternatiflerin-programi-boyun-egmeyen-fransa-ve-podemos>, sitesinden 13.12.2019 tarihinde erişildi.
- Uslu, F.H. (2019). *Riskleri ve vaatleriyle sol popülizm*, İmgelem, Cilt: 3/Sayı: 5, Aralık 2019, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/877669>, sitesinden 20.01.2020 tarihinde erişildi.
- Weyland, K. (2013). *Latin america's authoritarian drift:the threat from the populist left*, Journal of Democracy, Valume 24 Issue 3, July,18-32, <https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2013/07/Weyland-24-3.pdf>, sitesinden 05.11.2019 tarihinde erişildi.
- Yanık, A. (2019). *Sol-popülizm: Chantal Mouffe'un söylemleri ve siyaset*, Medyascope Özel Yayın, 05/07/2019, <https://www.youtube.com/watch?v=LvW7B-0cMck&t=128s>, sitesinden 29.12.2019 tarihinde erişildi.
- Yıldız, O. (2015). *Popülist itirazdan popülist idareye: Syriza ve Podemos örnekleri*, Mülkiye Dergisi, 39 (2), 2015, ss. 291-296. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1101>, sitesinden 15.09.2019 tarihinde erişildi.